

JEDAN NEDOVOLJNO POZNATI RUKOPIS I. KUKULJEVIĆA SAKCINSKOG O SKENDERBEGU

UDK 94(496.5)*04/14*(093)
Izvorni znanstveni rad

U ovom radu autor nas upoznaje s jednim nedovoljno poznatim rukopisom I. Kukuljevića-Sakcinskog o albanskom junaku Gjergju Kastriotu-Skenderbegu. Važnost toga rukopisa je u tome što on obogaćuje pisane dokumente o Skenderbegu i albanskoj srednjovjekovnoj povijesti.

U Arhivu HAZU, u Zagrebu, u Zbirci rukopisa Ivana Kukuljevića-Sakcinskog, jednog od najpoznatijih hrvatskih povjesničara, arhivista i bibliografa, te ideologa Hrvatskog preporoda, nalazi se rukopis¹ posvećen albanskom nacionalnom junaku iz XV. stoljeća, Gjergju Kastriotiju-Skenderbegu.

Ivan Kukuljević-Sakcinski jedan je od brojnih hrvatskih znanstvenika koji se bavio proučavanjem albanske povijesti, kulture i tradicije.² Osim rukopisa drame o Skenderbegu, Kukuljević se povremeno bavio i albanskim pitanjem do druge polovice XIX. stoljeća preko nekih članaka književnoga³ i povijesno-informativnog⁴ karaktera, kao i prikupljanjem raznih rukopisa i knjiga objavljenih kroz stoljeća.⁵ On po prvi puta spominje *arbreshe (albance)* u jednom svojem članku objavljenom u studenom 1837. u časopisu "*Danica Ilirska*".⁶

Putujući po istočnoj obali Jadrana i u Italiju⁷ 1854. i 1856. godine, Kukuljević detaljno piše o talijanskim *Arbreshima* posebice pritom spominjući najeminentnije osobe te albanske kolonije⁸, njihovu kulturnu i književnu⁹ tradiciju. Tijekom tih

¹ Arhiv HAZU, rukopisna ostavština Ivana Kukuljevića-Sakcinskog, sign. XV23/C.II.7.

² Osim I. Kukuljevića-Sakcinskog proučavanjem Albanaca bavili su se ovi hrvatski stručnjaci: Andrija Kačić-Miošić, fra Mate Zoričić, Lovre Mihačević, Mihovil Pavlinović, Milan ŠodBay, Šime Ljubić, Petar Skok, Henrik Barić, Kruno Krstić, Čiro Truhelka, Grga Novak, Stjepan Antoljak, Karlo Horvat, Aleksandar Stipčević, Radoslav Katčić i drugi.

³ *Danica Ilirska*, V/1839., nr. 52, str. 209-212.

⁴ Ivan Kukuljević-Sakcinski, *Putne uspomene iz Hrvatske, Dalmacije, Arbanije, Krfa i Italije*, Zagreb 1873. Isti, Izvještaj o putovanju kroz Dalmaciju u Napulj i Rim, *Arhiv za povijestnu Jugoslavensku*, 4/1857., str. 305-392. Isti, *Putne uspomene iz Dubrovnika, Kotora, Albanije, Krfa, Italije*, *Vijesc*, IV/1872., br. 29-32; 34; 36-38; 46-51. Isti, *Slovnik umjetnikah jugoslovenskih*, Zagreb 1858.

⁵ Tadija Smičiklas, *Život i djela Ivana Kukuljevića-Sakcinskog*, *Rad JAZU*, 110/1892., str. 162.

⁶ Navedeno prema: Zeqirija Neziri, *Nije dramë e panjohur për Skenderbeun (Nepoznata drama o Skenderbegu), Flaka e Vllazërimit (Plamen Bratstva)*, Shkup (Skoplje), XLVII/1992., br. 4334-4335, 1-3 svibanj, str. 18-19.

⁷ S ovog putovanja postoji jedan rukopis poezije Jeronima de Rade, koji se čuva u trezoru Nacionalne i sveučilišne biblioteke u Zagrebu, a koji nije objavljen do sada. Rukopis se nalazi pod sign: R.6011.

⁸ A. Santori, G. Toci, M. Marchiano, D. Camarade, L. Bianco, J. de Rada itd.

⁹ Zeqirija Neziri, *Hronikë o Albancëve*, Zagreb 1993., str.155.

putovanja, on će također pisati i o albanskim primorskim gradovima: Draču (Durrës), Vlora (Vlorë), Sazanu, Gjirokastru, Krfu, a poglavito će opisati Tiranu i Skenderbegovu prijestolnicu Kruju, kao jednu od najslavnijih tvrđava XV. stoljeća koja se odupirala turskoj najezdi. Zatim će nadalje pisati i o Janini kao prijestolnici Ali-paše Tepelena, kojega smatra drugim Skenderbegom, te o njegovu sukobu sa sultanom kao nastavku tradicionalne borbe Albanaca protiv Turaka od XV. st. nadalje.

Ivan Kukuljević-Sakcinski će se u nekoliko navrata u svojim studijima vratiti albanskoj historiografiji, a posebice Skenderbegu. Kao povjesničar, arhivist i bibliograf, skupljajući arhivsku građu o povijesti Hrvata, on će se nezaobilazno susresti s povijesnim dokumentima, rukopisima i materijalima koji se tiču i Albanaca. Kukuljević prvi put 1854. god. putuje po Jadranskoj obali. Znao je da, od Zadra pa sve do Krfa, postoje dokumenti i spomenici s velikim srednjovjekovnim kulturnim značenjem. Na drugom putovanju 1856. god. on slijedi isti itinerar, uzduž istočne Jadranske obale, sve do Krfa, ne prelazeći pritom Jadran.

Povijesnoj i arhivskoj djelatnosti I. Kukuljevića-Sakcinskog na obogaćivanje Arhiva HAZU, namijenjen je i čin donošenja skromnog broja rukopisa na albanskom jeziku, koje je on prikupio na terenu. Ti će rukopisi završiti u rukama poznatih albanologa toga vremena: J. Šafarika, V. Jagića, F. Miklošiča, M. Gajtera i drugih, koji će ih potom preraditi, te napisati niz kvalitetnih studija iz područja albanologije. Kukuljeviću također pripada i zasluga, što je prilikom svojega putovanja po Dalmaciji i drugim dijelovima Hrvatske, izvještavao i o drugim rukopisima¹⁰ hrvatskih autora s posebnim značajem za albansku historiografiju.

Skenderbeg je, kao najpoznatiji katolički vojskovođa XV. stoljeća koji se odupirao širenju Osmanlijskog Carstva na Balkanu,¹¹ svrstan među junake hrvatskog preporoda. On će biti jedan od najpopularnijih junaka iz redova balkanskih naroda koji se borio, ne samo za prava albanskog naroda, nego i za druge balkanske narode. Najveći dio hrvatskih preporoditelja visoko će uzdignuti lik Skenderbega i njegovu borbu u svojim djelima.¹² Oni su u njemu vidjeli pobunu, opstojnost i beskompromisnu borbu protiv osmanlijskog osvajanja na Balkanu i jedini način suprostavljanja, jer je u to vrijeme još uvijek bilo aktualno Osmanlijsko Carstvo te narodno i međunarodno jedinstvo oko zajedničkog cilja. Stoga možemo ustvrditi da je Skenderbegov lik odigrao pozitivnu ulogu u romantičkim povijesnim tijekovima buđenja nacionalne svijesti kod hrvatskog naroda.

¹⁰ Mate Zoričić, *Život Skenderbega Kastriote*, rukopis u samostanu Sv. Lovre u Šibeniku. Vidi: Ivan Kukuljević-Sakcinski, Izvještaj o putovanju kroz Dalmaciju u Napulj i Rim, Arhiv za povijestnicu jugoslovenstva, 4/1857., str. 320. Tekst ovog rukopisa pripremao sam za objavljivanje.

¹¹ Šime Ljubić, *Listine o odnošajih između Južnoga Slavenstva i Mletačke Republike*, knj. X., Zagreb 1891., str. 134.

¹² U prilog tome navodimo Ljudevita Gaja, Stjepana Marjanovića, Stanka Vraza, Franju Račkoga, Šimu Ljubića, J. M. Šporera, A. Katića-Miošića itd.

Ivan Kukuljević-Sakcinski je, kao što su to činili i Andrija Kačić-Miošić,¹³ Ljudevit Gaj¹⁴ te Josip Matija Šporer,¹⁵ pokušao na temelju podataka i povijesnih činjenica toga vremena predstaviti Skenderbegov lik i djelo, dopunjavajući to novim saznanjima.

Kukuljevićev rukopis, koji se čuva u Arhivu HAZU, jedna je nedovršena drama kojoj nedostaje nekoliko scena prvog, trećega i četvrtoga čina. Naime, usprkos njegovim brojnim nastojanjima, rukopis se ne pridržava povijesnih podataka, jer je autor želio napisati književno djelo u obliku drame, i to u vremenu kada su nedostajali dramski tekstovi s revolucionarnim duhom na hrvatskom jeziku. Književnost hrvatskog preporoda, u svom revolucionarnom pohodu ka ostvarivanju određenih političkih, prosvjetnih i kulturnih ciljeva, tražila je dostojanstvene srednjovjekovne junake koji su trebali odgovarati ratnim zahtjevima vremena. To je bio jedan od razloga zbog kojih je Skenderbeg imao posebno mjesto. O njemu će se pisati povijesna djela, povijesno-književne studije, pripovijetke, poezija i feljtoni¹⁶ u kojima će se on prikazivati kao model fizičkog i psihičko-zdravstvenog kaljenja. Možda je iz ovoga razloga Kukuljević i odabrao za svoju dramu upravo Skenderbega između mnogih srednjovjekovnih junaka.

Kukuljevićev rukopis ima veliku kulturno-povijesnu vrijednost, upravo zbog činjenice što obogaćuje književno-povijesnu bibliografiju djela, koja su na hrvatskom jeziku pisana o Skenderbegu. To je istodobno realan pokazatelj zainteresiranosti hrvatskih znanstvenika i stvaratelja za Skenderbegov lik, te za povijest albanskog naroda u srednjem vijeku. To se ponajbolje vidi iz jedne statističke analize Aleksandra Flakera, po kojoj su Albanci i Skenderbeg samo u "Danici Ilirskoj" Ljudevita Gaja, u prvom i najznačajnijem razdoblju njezina izlaženja, 1835.-1849. god., zauzimali impozantno mjesto, s vrlo visokim indeksom.

O prošlosti i razlogu neobjavljivanja i nedoličnog čuvanja cjelokupnog rukopisa Ivana Kukuljevića-Sakcinskoga ne možemo ništa stvarno ustvrditi, jer postoji čudna šutnja i veo zaborava.

Tekst drame u sadašnjem stanju je napisan na 58 stranica, formata 27,5x51,8 cm. Na prvih osam početnih stranica koje su manjeg formata, 22,5x35 cm, priloženi su podaci o životu i djelu Skenderbega na temelju izvora i autora s kojima se služio Ivan Kukuljević-Sakcinski. Potom slijedi 48 ispisanih i 3 prazne stranice. Sve stranice dvostruko su složene i autor je pisao samo s jedne strane, tj. "recto". Rukopis je općenito dobro očuvan, iako su neke stranice, one iz trećeg i zadnjeg čina, zaprljane. To je, čini se, posljedica prenošenja rukopisa čiji se tekst zbog toga teško čita.

¹³ Andrija Kačić-Miošić, *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*, Venecija 1756., 1759., 1801. i Dubrovnik 1825.

¹⁴ Ljudevit Gaj na stranicama časopisa *Danica Ilirska*, u nekoliko brojeva (VI/1840., br. 2, II.L., str. 7-8; br. 3, 18.L., str. 9-11; br. 4, 25.L., str. 14-16; br. 5, 1.II., str. 19-20; br. 6, 7.II., str. 23-24; br. 7, 13.II., str. 28; br. 8, 22.II., str. 30-32; br. 9, 29.II., str. 35-36; br. 10, 7.III., str. 38-40.) je objavio odlomke iz *Historia de vita et Gestis Scanderbegi, Epitrotarum Principis*, Marinus Barletius, Zagreb 1743., kao i iz knjige *Geschichte des Osmanische Reiches*, J. Hammera, Pest 1827.-1828. god.

¹⁵ J. M. Šporer god. 1849. objavljuje u Zagrebu tragediju *Kastrioti Skenderbeg*.

¹⁶ Juraj Skenderbeg i Amurat, *Danica Ilirska*, V/1839., br. 45, 9.XI., str. 177-180; br. 46, 10.XI., str. 182-184; br. 47, 23.XI., str. 187-190; br. 48, 30.XI., str. 195-196; br. 49, 7.XII., str. 197-200.

Autor je, po svemu sudeći, taj rukopis obradio dva puta, jer sa strane postoje zabilješke i kasniji ispravci ispisani novom tintom koji su pravopisne naravi, ili pak nadopunjavanje teksta novim frazama ili čak cjelokupna promjena mišljenja.

Prvi dio teksta drame ima 13 araka velikog formata. Svaki je zabilježen rimskim brojkama od I-IV, pored kojih su također i arapski brojevi, od 1 do 4. Sve ostale stranice su nepaginirane.

Svih 13 araka ima ovaj brojni slijed: drugi čin: II/1, 2, 3, 4, gdje zadnji ima jednu praznu stranicu. Zatim slijedi: treći čin: III/1, 2, 3, 4, te jedan bez broja. Zadnji je: IV/3, 4. Drugi su arci nepaginirani. Ako slijedimo logičan princip, onda možemo ustvrditi da su izgubljeni arci: I/1, 2, 3, 4, i IV-1, 2. Međutim, mišljenja smo da to nije tako. Kukuljević, naime, nije uvijek dosljedno vršio paginiranje stranica, jer imamo nekoliko brojevima neoznačenih stranica, koje su nastavak teksta. Dakle, takvo paginiranje nije točno.

Prema tome, ustvrđujemo da je ovaj rukopis prvi spomenuo Tadija Smičiklas¹⁷, iako ga nitko od kasnijih autora, koji su proučavali Kukuljevića, nije spominjao do današnjih dana.¹⁸ Razlog toj šutnji bio je po svemu sudeći u Kukuljevićevu povlačenju iz političkog života, a kasnije, 1870. i u nepriznavanju njegove akademske titule od strane Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (danas HAZU). To se može možda ponajbolje objasniti Kukuljevićevim stavom prema apsolutističkom sustavu Habsburške Monarhije. Ostaje, naime, nepoznanicom, zašto nisu objelodanjeni pojedini odlomci ili odabrani dijelovi, ako već nije bilo moguće izdavanje njegova cjelokupnog djela? Donekle je iznenađujući stav hrvatske književne znanosti koja nije uopće pokazala zanimanje za ovaj rukopis, a niti za njegovo realno ocjenjivanje, iako se znalo da Kukuljević ima važno mjesto na tom polju.

Stoga ostaje potrebno objasniti pitanje povijesnih izvora na koje se Kukuljević oslanjao. On nabroja tri autora: I. T. Mrnavića,¹⁹ A. Kačića-Miošića²⁰ i J. B. Hammera,²¹ ali očito je da je Kukuljević koristio i izvore drugih autora koje ne spominje, a iz kojih se, pažljivim čitanjem, može prepoznati koja su to djela i koji su to upotrijebljeni izvori.²² Zanimljivo je da Ivan Kukuljević ne zapisuje naslove njihovih djela, već samo brojeve stranica koje je upotrijebio u spomenutom djelu.

Za prvog autora, I. T. Mrnavića i njegovo djelo, imamo mnoge podatke, budući je on bio jedan od najoštrijih protivnika Franga Bardhija.²³ Uostalom, taj je autor u

¹⁷ Život i djela Ivana Kukuljevića-Sakcinskog, *Rad JAZU*, 110/1892, str. 196. dok su u kasnije vrijeme o tome pisali i: Z. Nežiri, *Nje drame e parjohur për Skenderbeun*, str. 18-19; XL/VII/1992, br. 4336, 8 svibanj, str. 14-15; XLVII/1992, 4340, 15 svibanj, str. 14-15; Isti, *Hrvati o Albancima*, str. 9; *Zet Mirdita, Skenderbeg i Kristijanitet, Hrvatsko Slovo*, 16. siječanj 1996., br. 143, god. IV., str. 7.

¹⁸ Tekst ovog rukopisa pripremio sam za izdavanje i ubzgo će biti objelodanjen.

¹⁹ *Regiae sanctitatis Illyricanae fecunditas, Romae 1630.*; Isti, *Vita Berislavi Bosnensis episcopi Vespriensis Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae Bosniaeque duci*, Venecija 1620.

²⁰ *Razgovor ugodni naroda Slovinskoga, Venecija 1756., 1759., 1801., i Dubrovnik 1825.*

²¹ *Geschichte des Osmanische Reiches*, Pest 1827.-1828.

²² Tu se prvenstveno misli na Marina Barletija *Historia de Vita et Gestis Scanderbegi, Epirotarum Principis*, Zagreb 1743.

²³ Francesco Bianco, *Vite di Giorgio Castrioti*, Venezia 1636.

hrvatskoj historiografiji poznat kao savršeni falsifikator²⁴ povijesnih činjenica i podataka. Kukuljević se koristio Mrnavićevim djelom od 9 do 23 stranice.

Od A. Kačića-Miošića, Kukuljević je koristio "Razgovor ugodni naroda slovinsko-ga".²⁵ Konstatacija o tome, koje je izdanje Kukuljević koristio, vrlo je teška, jer ni jednoj ne odgovaraju stranice koje Kukuljević citira. Najbliži je onom izdanju koje je tiskano u Dubrovniku 1825. Do ovoga zaključka došli smo na temelju činjenice da je to izdanje bilo najraširenije u vrijeme Hrvatskog preporoda.

Kada je riječ o trećem autoru, Josephu Hammeru,²⁶ Kukuljević je, čini se, uporabi glavne podatke koje nadopunjuje s Marinom Barletijem i mnogim Skenderbegovim biografima, naravno, ostavši uvijek pažljiv u očuvanju autentičnosti izvora koliko god je to bilo moguće u jednom takvom književnom tekstu. On je na majstorski način izbjegao mistifikaciju Skenderbegove ličnosti kao i tendenciozna nastojanja raznih povjesničara, koji su upitnim smatrali Skenderbegovo podrijetlo,²⁷ povećavajući ili umanjujući njegove zasluge u neprekidnoj borbi protiv osmanlijskih osvajača.

Na prvih osam stranica rukopisa Kukuljević je zapisao Skenderbegove životopisne podatke od mnogih autora čija je djela koristio kao povijesne izvore. Ovdje se postavlja pitanje točnosti i korektnosti tih izvora, koje je Kukuljević koristio, kako bi se što više približio shvaćanju životnih uvjeta Albanaca u Skenderbegovo doba.

Osnovna radnja drame temelji se na nekim ključnim trenucima Skenderbegovog života, koji imaju puno uporište u dokumentarnim izvorima i objavljenim tekstovima. Čitav okvir drame dijeli se na tri razdoblja:

- 1) na Skenderbegovu odluku da se vrati u Albaniju i njegove pripreme u tom pravcu;²⁸
- 2) na vrijeme povratka Skenderbega u Albaniju;²⁹
- 3) na jednu od njegovih najslavnijih bitaka, tj. prvo opkoljavanje Kruje.³⁰

²⁴ Nezir, *Njč dramē e panjohur për Skenderbeun*, str. 15.

²⁵ *Razgovor ugodni naroda slovinsko-ga*.

²⁶ *Geschichte des Osmanische Reiches*, Pest 1827-1828.

²⁷ Nešto slično je karakteristično i dan danas. Ovdje ćemo spomenuti samo neke od autora koji su doveli u pitanje podrijetlo Skenderbega: G. Mrnavić, *Regiae sanctitatis illyricanae fecunditas*, Romae 1630.; J. G. Kersopulos u *Albanie. Bibliografie des ouvrages et articles des revues parus de 1555 a 1934*, Athenes 1934.; Jovan Radonić u *Dural Kastriot-Skenderbeg i Albanija u XV vijeku*, Beograd 1942., Spomenik SKA, knj. 74 Z. Mirdita u: *Skenderbeg i Kristijanstvo*, str. 7. itd.

²⁸ Skenderbeg, nakon smrti svojega oca Ivana Kastriotija, nije preuzeo titule koje su mu pripadale, iako je bio Dibrarski sandžak-beg. To je bio jedan od razloga da se on vrati na svoje. Vidi o tome: Marinus Barletius, *Historia de vita et gestis Scanderbegi, Episcopatuum principis*, Romae 1506.-1508.; G. M. Biemmi, *Historia di Giorgio Castrioto, detto Scanderbegh*, Brescia 1742.; Pietro Luccari (Lukarević), *Copioso ristretto degli annali di Rouse*, Venezia 1605.; Fan Noli, *Gjergj Kastrioti Skenderbeu*, Tiranë 1967.; Grupa autora, *Historia e popullit shqiptar*, (Povijest Albanaca), Tiranë 1984.; Athanas Gegaj, *L'Albanie et l'Invasion turque au XV-ème Siècle*, Louvain 1937.; Gjon Muzaka, *Memorie* (Hopf: *Chroniques Greco-Romanes*, Berlin 1873.; Giovanni Musachi: *Breve memoria de li discendenti de nostro casa Musachi*), Tiranë 1996.

²⁹ Skenderbeg se vraća u Albaniju odmah nakon njaške bitke, vođene u studenom 1443. godine. M. Barletius, *Historia de vita...*; G. M. Biemmi, *Historia di Giorgio Castrioto...*; Georgio Pray, *Historia Regum Hungariae*, pars II, Budae 1801.; Grupa autora, *Gjergj Kastrioti Skenderbeu dhe lufta shqiptaro-turke e shekullit XV* (Gjergj Kastrioti-Skenderbeu i albansko-turski ratovi u XV. stoljeću), Tiranë 1967.; Georges Castellan, *Histori e Ballkanit* (*Histoire des Balkans-XIV-e-XX-e*; Paris 1991), Tiranë 1996.

³⁰ Opisuje se prvo opkoljavanje Kruje iz 1450. od strane sultana Murata. G. Pray, *Historia Regum...*; Grupa autora, *Gjergj Kastrioti Skenderbeu dhe lufta shqiptaro-turke e shekullit XV* (Gjergj Kastrioti-Skenderbeu i albansko-turski ratovi

Međutim Skenderbeg, čvrst u svom stavu, poručuje Hamzi riječima: "i tvojoj će boli doći red".⁴⁴ Hamza, iznenađen Skenderbegovim hladnim stavom, traži od Urana neka mu objasni ovu naglu promjenu Skenderbegove ličnosti, koji se iz oštrog i brzopletog ratnika pretvara u dobroćudnu osobu, mekanu i vrlo mirnu.

U drugom činu, u scenama 1-7, radnja se odvija dijelom na dvoru sultana Murata, scene 1-4, a dijelom u Kruji, na groblju Kastriotovih, scene 5-7. U scenama 1-2, radnja se odvija na dvoru sultana Murata, gdje se upoznajemo i s imenom Sabeli-paše kao vladara Kruje, te sa stavljanjem na kušnju Skenderbegove želje da vlada Krujom, što je bila jedna lukava i zlonamjerna provokacija od strane sultana Murata. Tu se uočava Skenderbegova mudrost, koja ne dopušta da upadne u zamku koju mu je Murat pripremio. Ne pokazujući ambiciju za vlast u toj albanskoj kneževini, koja mu je stvarno i pripadala, on odgovara: "što će orlu gora kada ima brda i magle".⁴⁵ U drugoj sceni opisuju se Skenderbegove bitke u Aziji i pokoravanje azijskih kraljevina, u kojima on zadobiva autoritet i slavu na kraljevskom dvoru, kao i vrlo visoke vojne položaje.

Radnja u sceni tri i četiri odvija se u Skenderbegovoj sobi. Treća scena, grof Uran i Hamza. Četvrta scena, Hamza, grof Uran i Skenderbeg. Tu se primjećuje Skenderbegova spremnost da se vrati u domovinu, ali u jednom prikladnom trenutku, analizirajući na sveobuhvatan način političku situaciju i okolnosti.

Peta i sedma scena prikazuju pripreme za ustanak u Kruji. Radnja se odvija na groblju Kastriotovih. Peta se scena otvara oplakivanjem Mare nad grobom Gjona Kastriotija.⁴⁶ Nastavlja se s izražavanjem sućuti Donike - Arjanitove kćeri i s njihovim udaljavanjem s groblja. Upad Arjanita i Stjepana Crnojevića, u šestoj sceni, ukazuje na pripremu za brzu pobunu. U toj se sceni otkriva i cilj odlaska grofa Urana u Jedren, nagovaranje Skenderbega da se što brže vrati u domovinu i povede općenarodni ustanak. U sedmoj sceni uključuju se i Pjeter Perlati i Gjon, u odjeći kaludera. Oni javljaju Arijaniti da su Dibra, Petrela i Svetigrad spremne za ustanak i čekaju prvu prigodu da se prime oružja. Ovaj se čin završava zajedničkom prisegom svih nazočnih nad grobom Gjona Kastriotija za obranu domovine od Osmanlija i prihvaćanju Skenderbega za njihovog vođu.

U trećem činu, scene 1-9, opisuju se Skenderbegove pripreme za povratak u domovinu (prva scena). Zatim, Skenderbegova odluka da se povuče s bojišta zajedno sa svojom vojskom (druga scena); suradnja s Hunjadijem⁴⁷ i otkrivanje ratne tajne,⁴⁸ odnosno stacioniranje osmanlijske vojske (treća scena). U četvrtoj sceni opisuju se način prinuđivanja sultanovog tajnika da u ime sultana potpiše ferman o imenovanju Skenderbega za vladara Kruje. Potom slijedi ubojstvo tog tajnika, kako se ne bi otkrila ta tajna prije vremena, i nekoliko drugih detalja. Peta scena

⁴⁴ Rukopis, str. 21.

⁴⁵ Rukopis, str. 14.

⁴⁶ Na gotovo istovjetan način ovaj čin opisuje i Milan Šufflay u svojem povijesnom romanu *Konstantin Balšić*, Zagreb, 1920, novo izdanje: Zagreb 1997.

⁴⁷ Riječ je o Ivanu Hunjadiju, poznatom ugarskom vojskovođi.

⁴⁸ Riječ je o niškoj bitci, u studenom 1443. godine.

prikazuje ispraćaj Hamze u Kruju kao prethodnika sa sultanovim fermanom, te pripremu Skenderbegove vojske za povratak u domovinu.

U sedmoj sceni, opisuju se slavije svetog Ivana pored jednog samostana za koji se pretpostavlja da je Svetigrad u Dibarskim gorama.⁴⁹ U toj sceni sudjeluju: Perlat, Stanish,⁵⁰ Gjon, djevojke, pastiri, pjevač Bojan (koji na melankoličan način u svojoj pjesmi opisuje Skenderbegovo rođenje), san Vojsave⁵¹ (prije rođenja Skenderbega),⁵² odlazak Skenderbega kao taoca u Tursku⁵³ i njegovo promaknuće na visoke vojne položaje. Na kraju, narodni pjesnik nagovještava povratak Skenderbega. Ova se scena završava s pojavom turske vojske u Svetigradu.⁵⁴ Sedma scena opisuje dijalog između Crnojevića i Oblačića koji s nestrpljenjem očekuju pojavljivanje izvijestitelja koji bi im priopćio povratak Skenderbega, jer su i oni zbog tog razloga došli u Dibru. U osmoj sceni Crnojević na tužan način opisuje teško stanje naroda pod osmanlijskom okupacijom i nemogućnost za neko brzo i sretno rješenje bez Skenderbegove pomoći.

Pojavljivanje Hamze u osmoj sceni, rješava čvor iščekivanja Skenderbega i opću radost koju među nazočnima izaziva vijest o njegovom povratku. Na prvi se pogled čini da se prvi čin ovim i završava, no, stvar ostaje otvorena, jer na kraju nemamo uobičajeni zapis: "*Zastor padne*", koji je redovan u drugim činovima. Mislimo da ovome činu nedostaju neke scene, isto kao i u prvom i trećem. Na takvu konstataciju navodi nas zapis prve stranice⁵⁵ prethodnih zabilježki rukopisa, na kojoj čitamo: "čuvši da je Murat ljut na njega s Mađarima uspostavlja mir na 10 godina..."⁵⁶ potom: "Skenderbeg se s Dalmatincima i drugim albanskim kneževima sastaje u Lezh..."⁵⁷ Ovaj Kukuljevićev zapis, kao i cilj nacionalnog ujedinjenja Hrvatskog preporoda, poznatog pod imenom "*Ilirski pokret u Hrvatskoj*", uvjerava nas o nastavku ovoga čina s nekom drugom scenom u kojoj bi Kukuljević izrazio svoje domoljubne i slobodoljubne osjećaje.

Kukuljević, kao jedan od najvatrenijih vođa ovoga pokreta, ne bi lako prelazio preko ovoga Skenderbegova djela, koje je jedno od najomiljenijih među hrvatskim

⁴⁹ Čini se da je Kukuljević ovdje pobrkao datume, pošto se Sveti Ivan slavi uvijek 6. svibnja, a Skenderbeg se vratio u Kruju u studenom 1443. godine. Vidi: Barletius, Pray, Noli, Marinisco, Pall, Pisko, Hammer, Gegaj, Frasheri, Pollo, Buda, Maltezi, Bogdani, Castelan, Hadri, Makušev, itd.

⁵⁰ Skenderbegov stariji brat.

⁵¹ Vojsava Kastrioti, Skenderbegova majka. Podrijetkom je iz jedne albanske plemićke obitelji iz Gradeca kod Pologa, u današnjoj Makedoniji. Skender Riza, *Kosov gjuet shekujpe XV, XVI dhe XVII*, Prishtinë 1980.; Fan Noli, n. dj., Tiranë 1967., itd.

⁵² O točnom datumu Skenderbegovog rođenja još uvijek nema sasvim pouzdanih izvora, no pretpostavlja se da je rođen između 1403.-1405. godine. Vidi: Barletius Noli, Paganell, Fallermayer, Sansovino, Valentini, Pall, Marinisco, Gegaj, Petrović, Radonić, Hadri, Buda, Frasheri, Ahmeti, Cerone, Pray, Farlati, Hammer, Barone, Franco, Biemmi, Fernandžin, Galanti, Han, Hoph, Muzaka, Jorga, Jureček, Katona, Jovius, Korica, Langer, Chalcocondylas, Lavardin, Makušev, Luccari, Monti, Miklošič, Orbini, Paganell, Summonte, Tajani, Villari, Yastrebov, Zinkeisen, Armano, Babinger, Baldacci, itd.

⁵³ Pretpostavlja se da je Skenderbeg otišao u Tursku kao sultanov talac kada je imao devet godina. Ni o tom datumu nemamo sigurnih podataka.

⁵⁴ To se dogodilo 1442. godine. Vidi: Barletius, Noli, Paganell, Fallermayer, Sansovino, Valentini, Pall, Marinisco, Gegaj, Petrović, Radonić, Hadri, Buda, Frasheri, Zinkeisen, Armano, Babinger, Baldacci, Korica, Langer, Chalcocondylas, Lavardin, Makušev, Luccari, itd.

⁵⁵ Rukopis, str.1.

⁵⁶ Rukopis, str.1.

⁵⁷ Rukopis, str.1.

preporoditeljima. U ovim podacima o Skenderbegovoj diplomaciji i ratnoj strategiji, Kukuljević spominje redom, jednog po jednog, sudionike Lezhške (Ležske) Lige.⁵⁸

Drugi dio rukopisa koji nedostaje, mislimo da sadrži prvih šest scena koje bi trebale pripasti četvrtom činu. Naime, na takav zaključak navodi nas opis događaja koji slijedi. Možda neobuhvaćanje Lezhške Lige, o kojoj smo govorili, kao i zbog nedostatka trećeg čina, u nastavku, trebalo bi biti opisano u scenama koje nedostaju. Isto vrijedi i za povratak Skenderbega u Kruju.

Scena četvrtog čina otvara se dijalogom između Donike i Arijanita, što je zapravo kraj šeste scene. Ovaj fragment služi autoru da bi ojačao ratni i junački karakter Donike. Takav se učinak postiže, kada Donika u jednom trenutku traži od oca Arjanita nož s opravdanjem da joj treba za samoobranu. Čudna simbolika, ali vrlo značajna, kojom se rješavaju mnoge predrasude, koje u jednom trenutku osjeća i sam Kukuljević. Sedma scena sadrži jednu idiličnu scenu Donikine i Skenderbegove ljubavi. Skenderbeg joj tom prigodom poklanja jednu jabuku, što predstavlja čin izražavanja iskrene ljubavi prema njoj. Osmo scena sadrži dijalog između Mare i Donike, te iznenađenje Mare kako Skenderbeg, u jednoj takvoj ratnoj atmosferi, nalazi vremena da misli o ljubavi i ženidbi.

U devetoj sceni opisuje se dolazak Jusuf-paše i Ali-paše kao poslanika sultana Mehmeda II., u svojstvu promatrača terena, za postizanje mogućeg mira u budućnosti. U retrospektivi, preko prisjećanja Ali-paše opisuje se strašan poraz osmanlijske vojske u Mokri⁵⁹ i Dibri,⁶⁰ a njihov odlazak u gore Kruje motiviran je zahtjevom za potpisivanjem mira sa Skenderbegom. U desetoj sceni, također u retrospektivi, dijalog koji se odvija između Prelata, Gjona i Staniše, dovodi nas do spoznaje o padu Svetigrada⁶¹ u ruke osmanlijskih osvajača i njihovom obećanju da će to poniženje prevladati vraćanjem istog grada-tvrđave u ruke Skenderbega. U jedanaestoj sceni opisuje se završetak jedne važne bitke. Iz podteksta saznajemo da se radi o prvom opkoljavanju Kruje.⁶² U dvanaestoj sceni uključuje se grof Uran koji čestita na pobjedi i izražava želju žitelja Kruje da je napokon došlo vrijeme da njihov vođa izabere jednu djevojku za ženu. Skenderbeg traži suglasnost i blagoslov Arijanita koji mu sa zadovoljstvom ispunjava tu želju, dajući mu svoju kćer Doniku za ženu. Trinaesta scena otvara se pojavljivanjem Hamze i Mustafe, obučenih u bugarsku nošnju. Skenderbeg upućuje Hamzi oštre optužbe zbog poraza u Drivastu⁶³ i Danju, koje uspoređuje s porazom Murata u Kruji. Dolazak Prelata, Gjona⁶⁴ i Staniše otvara četrnaestu scenu. Oni izvješćuju o bitci koja je

⁵⁸ Ovaj se skup održao u crkvi sv. Nikole u Lezhu (Lež, Alessio) 2. ožujka 1444. godine. Sudjelovali su gotovo svi albanski kneževi. Bilo je i mnogo gostiju. Skenderbeg je izabran za poglavara i vrhovnog zapovjednika. Svi Skenderbegovi biografi spominju ovaj događaj.

⁵⁹ Bitka na Mokri bila je 10. studenog 1445. godine. Vidi: Noli, Barletius, Pisko, Gegaj, Pray, Marinesco, Valentini, Buda, Lucari, Orbini, itd.

⁶⁰ Dibarska bitka bila je 27. rujna 1446. godine. Vidi bilješku 59.

⁶¹ Svetigrad je osvojen od strane Osmanlija u srpnju 1446. godine. Vidi bilješku 59.

⁶² Prva opsada Kruje dogodila se između 14. svibnja i 26. listopada 1450. godine. Gotovo svi biografi Skenderbega slažu se s ovom datacijom.

⁶³ Tu je Kukuljević ponovno pobrkao događaje. Poraz u Drishtu dogodio se 1447. godine. Vidi: Barletius, Biemmi, Franco, Pray, Ljubić, Juretek, Hoph, Pisko, Hammer, Iorga, Fall, Marinesco, Radonić, itd.

⁶⁴ Ovdje je riječ o Gjonu Stres Balji.

vođena na tiranskom polju.⁶⁵ Pojavljivanje Jusuf-paše u ulozi sultanova poslanika te izdaju Hamze Kastriotija opisuje petnaesta scena. Rukopis se završava razgovorom Hamze s Jusuf-pašom.

Na poslijetku, treba napomenuti da ovaj rukopis sadrži u sebi nekoliko važnih elemenata. Pisan je od poznatog pera jednog slavnog povjesničara koji kroz privlačnu priču, izrazito laku za čitanje, rješava faktografsku stranu. Jezik kojim piše jednostavan je, jasan i vrlo melodičan. Međutim, najznačajnije je to što je autor sačuvao nepristranost, pobrinuvši se da nam glavne likove predstavi u pozitivnom svijetlu, ali ni u jednom trenutku više no što zaslužuju.

---

⁶⁵ Ta je bitka vođena 21. srpnja 1452. godine. Vidi: Barletius, Noli, Fermedžin, Radonić, Valentini, Parrino, Theiner, Piccolomini, Du Cange, Gegaj, Castellan, Buda, Biçoku, Frasher, Pulaha, itd.

Imam Hamza b. Abdurrahman b. Saif bin Zaynab
al-Hijazi tabi ind. 1448

Skanderbeg

u Jedrenu baljevi: u Drobogu Vatašina -
u Durozi: poglavito u bitnici grada odjele glave svjetla
proti Borima - Turckom Hamzi: u Jajinu.

Poglavica cele vojve Muhametanski: poslan u Aziju
proti Karadžićina šerata

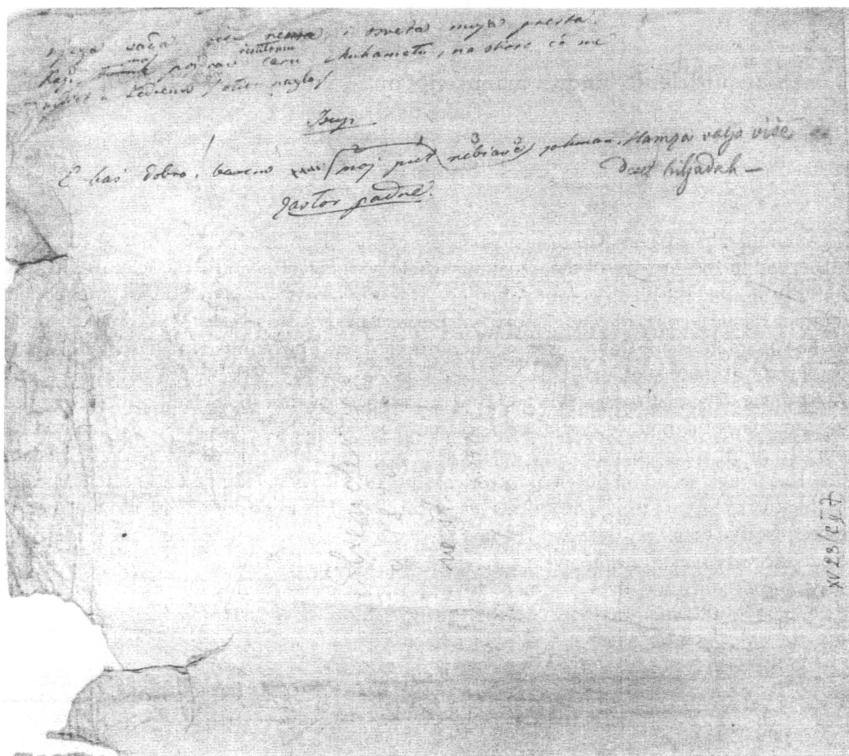
Po smrti juana Kastriotica prošle Murat Jalijin nas
u Albaniju da ju porobi: osvaji: sto Skanderbegova uoama vojve
od tada je gledao kako da od Turakah odbezne. Krojju
ter Albaniju osvaji k'iv boje videti: da su ga mnogi kon
čuvata očarivati protiv: u to vreme poraže Murat
60,000 u mađarsku: poredak 20,000 Skanderbegova pod 160-
glavovom Karamazga - prošle u Petrov Rad Khorave
na stran mađarack: u putu se sa vojvodi Lincem
konstom: 300 Albanijina u 1440 u Albaniju - od
Vojvode dob: po sili pismo, da mu se krojju poredak - i da
de ga se ovina pucina poznata 19/2 u osam danah
Dopde u Duroju Dubrav 20 □ od krojju - Osvoji: Krojju 120/

u
Luvu: da se je Murat na njega razlutio: i skadrijina na 10
god: etir uini staji on u dalmatincina: u Krojju Koro
u vojve - Luv se zakrojju u Alenu gde Skanderbeg
Krojin govor na of Durojju 12/ Murat pored 40,000
Turakah pod Ali Pasovi protiv njemu - Skanderbeg
Repotia brat njega uini se sa je surkijju: u rod: Ameta

ARMIN
JUNOSL
AR-BI. XV 23/CI 7

Sl. 4

Sl. 1, 2, 3, 4. Izvorni rukopis Ivana Kukuljevića Sakcinskoga iz drame o Skenderbegu
(str. 1, 25, 32, 50).

Musa Ahmeti

An insufficiently known manuscript on Skenderbeu by I. Kukuljević-Sakcinski

Summary

A manuscript by Ivan Kukuljević-Sakcinski on the Albanian hero Skenderbeg has been preserved in the Archive of the Croatian Academy of Sciences and Arts. Kukuljević profoundly studied the history of the Albanians. It was in *Danica Ilirska* that he first mentioned them in 1837. He was collecting books, manuscripts and various documents on the history of the Albanians while traveling along the Adriatic coast. The manuscript kept in the Archive of the Academy contains 58 pages, sized 27,5 x 51,8 cm. The first eight pages are sized 22,5 x 35 cm. The manuscript is in good condition and easy to read. It is not complete, as the beginnings of the first, second, third and fourth acts of the play are missing. It should be pointed out that this manuscript contains several important elements as a result of the fact that Kukuljević relied on different historical sources: Mrnavić, Hammer and Kačić-Miošić. In this catchy story Kukuljević reveals historical characters in positive light and, yet, never more positive than they deserve. The text reads exceptionally well, the language is simple, clear and very melodious. However, the most important is that the author managed to preserve impartiality and always adhered to the historical events taking liberties only as far as literary style allowed him to.